

СТРАСТ ЗА ТОТАЛИТЕТОМ

(Предраг Петровић: *Ошкривање шoшaлишeшa: o романима Расшкa Пејровићa, Службени гласник, Београд, 2013)*

О авангардологији као систематичном и институционалном проучавању можда најважнијег феномена у српској књижевности двадесетог века код нас се може говорити тек у контексту књижевноисторијских истраживања у првој деценији двадесетог века. Осим спорадичних ранијих иницијатива, појединих студија и зборника, све донедавно у академским круговима готово да није постојало велико интересовање за темељно изучавање писаца као што су Растко Петровић и Станислав Винавер, што је несразмерно значају и улози ове двојице књижевника у историји наше књижевности. Ону пажњу научне и академске јавности која је до сада, када је о авангардним писцима реч, поклањана углавном стваралаштву (раног) Црњанског, тек сада добија Растково и Винаверово стваралаштво, за шта би највеће заслуге требало приписати професору Гојку Тешићу, антологичару, приређивачу и издавачу, донедавном уреднику у „Службеном гласнику“, који у научним круговима већ деценијама представља синоним за студиозно књижевноисторијско и теоријско проучавање српске и југословенске авангардне књижевности. Захваљујући управо Тешићевом уредничком, али и професорском и менторском ангажману, данас већ можемо говорити о заснивању не само авангардологије већ и расткологије (па и винаверологије) у оквиру изучавања српске књижевности, како на универзитетима тако и ван њих, будући да је, само у оквиру двеју „Гласникових“ едиција, у последњих неколико година објављено десетак студија о стваралаштву Растка Петровића.

Међу њима је и књига *Ошкривање шoшaлишeшa* Предрага Петровића која је резултат исцрпног научноистраживачког рада и која ће без сумње постати незаобилазно штиво за садашње и будуће расткологе, али и авангардологе. Иако у периодици и међу раније објављеним стручним књигама постоји незанемарљив број студија о појединачним романима Растка Петровића, ово је прва студија која даје синтетички поглед на целокупно Растково романескно стваралаштво, са фокусом на истраживање књижевних средстава и поступака којима је писац тежио да досегне романескни тоталитет у својеврсном енциклопедијском моделу свог прозног израза. Тај романескни тоталитет, како тврди Предраг Петровић, реализује се као тоталитет различитих изражајних поступака. То подразумева да мимезис као поетички и обликотворни принцип у роману мора бити изневерен, те стога авангардни аутор посеже за монтажом, колажирањем, техником тока свести и осталим конструктивистичким техникама и наративним стратегијама којима се, између осталог, тежи постићи симултаност, што је једна од најважнијих поетичких особености авангардног романа. Јер фингирањем

симултаности, која би требало да представља *шопални пресек* једног кратког временског периода, чак једног дана или сата једне или неколико индивидуа – са свим њиховим мислима, сећањима, осећањима, асоцијацијама – писац може да напише роман обиман попут *Уликса* или *Госпође Даловеј*, или – *Дана шеснаесто*. Расткова „страст за тоталитетом“ одраз је не само романескних тенденција епохе – коју је двадесетих година најснажније обележио управо Џојсов *Уликс* – већ и пишчеве несвакидашње радозналости и његове свезнадарске природе (подсећања ради, Растко је био песник, приповедач, романописац, путописац, драмски писац, есејиста, књижевни и ликовни критичар, преводилац, сликар, колекционар, етнолог, бавио се и филмом и фотографијом, а тек на крају – правник и дипломата). Расткова страствена младалачка истраживања митологије, антропологије, књижевности, психологије, филозофије, историје Словена, подударивши се са авангардистичким тежњама да роман постане отворен ка другим уметностима и наукама, дала су јединствена књижевна остварења енциклопедијског духа којима се покушала изразити сва сложеност „интимног космоса“ људске индивидуе приказана кроз њен однос према друштвеној стварности, али и према историјском и митском наслеђу.

У вези са тим, ова студија уверљиво показује у каквом је односу Расткова експлицитна и имплицитна поетика са идејом тоталитета романескне форме, отелотвореном у делима пишчевих савременика – Џојса, Деблина, Хакслија и других. Наиме, Петровић поклања значајну пажњу управо овом синхронијском пресеку европског романа двадесетих и тридесетих година прошлог века указујући на непобитне сличности у композиционој, наративној и мотивској структури најрепрезентативнијих дела тог корпуса и Расткових романа – на наглашени конструктивизам, оличен у поступцима монтаже и колажа, сличне приповедачке стратегије, симултаност и фрагментарост, па и језичке експерименте као на књижевна средства за постизање тоталитета форме.

Значајно је то што је Предраг Петровић овом студијом, указујући на многобројне експлицитне поетичке исказе у Растковим есејима и ликовним критикама, подсетио на то у којој мери је наш писац добро разумео савремену књижевност и уметност, колико је правилно осећао било времена, урбани пулс европске авангарде. Познато је да је Растко, као француски ђак и „први наш лиричар који не долази са закашњењем“, и као најкомпетентнији тумач многобројних новоформираних уметничких покрета, увек био у дослуху са актуелним авангардистичким струјањима у Европи (Лазар Трифуновић га назива „Аполинером српске уметности“). Познато је и да је све оно што је Растку и уском кругу писаца око њега у поетичком смислу било блиско по правилу саблажњавало „београдску фијакерску чаршију“, неупућену и углавном уздржану према новим уметничким тенденцијама. Међутим, све композиционе технике које је Растко већ својим првим романом (*Бурлеска јосифодина Перуна боја прима*) увео у српску књижевност (конструкција, монтажа, колаж, каталози), као и нове наративне стратегије у његовим романима (ток свести, полиперспективност приповедачке позиције, цитатност и др.), првобитно углавном несхваћене или одбачене као помодарске новотарије или бесмислице, двоструко су интересантне за изучаваоце његове и наше авангардне књижевности уопште: као новине у српској књижевности двадесетих година које су, показало се, антиципирале потоњи изразити антимииметички курс срп-

ског романа, и, што је за ову студију од посебне важности, као књижевна средства којима је Растко желео постићи тоталитет (романескне) форме.

Полазећи од премисе да роман као „кључни репрезент културе грађанског доба [...] изразито претендује на тоталитет“, Предраг Петровић у поглављу „Work in progress: роман и тоталитет“ даје дијахронијски пресек најзначајнијих теоријских (пре)испитивања појма тоталитета и његове повезаности са романом – од Лукачеве *Теорије романа*, Бенјаминових и Адорнових естетичких огледа и есеја, Брохове студије о Џојсу и Бахтинових истраживања романа до Биргерове *Теорије авангарде* и других савремених истраживања Барта, Дериде, Фраја и Ека. Ова кратка али ситематична хрестоматија најзначајнијих теоријских промишљања о различитим обликотворним принципима и поетичким особеностима (пре свега авангардног) романа представља одличан увод у разматрања о Растковим поетичким погледима и поменутој „страсти за тоталитетом“.

Основни предмет ове студије јесу три Расткова романа – *Бурлеска*, *Људи ѿворе* и *Дан шестии*. Једино роман *Са силама немерљивим* нема засебно поглавље, мада се о њему говори у контексту његове вишеструке повезаности са романом *Дан шестии*. Поглавља о *Бурлески* и *Људи ѿворе* су, у нешто измењеном издању, овде пренесена из прве, пажње вредне, Петровиће књиге *Аванјардни роман без романа*. Прецизна, научно утемељена и на моменте веома луцидна запажања о *Бурлески* умногоме су обогатила увиде о овом романескном првенцу Растка Петровића. Ово је прва озбиљна студија која је, након студије Светлане Слпшак („Митургија Растка Петровића“ у зборнику *Књижевно дело Расѿка Пеѿровића*, 1989), показала значај овог кратког, помало скрајнутог, Растковог романа за српску авангардну књижевност и његов велики антиципаторски потенцијал. У поглављу о роману *Људи ѿворе* (ако прихватимо ово жанровско одређење), Предраг Петровић зналачки указује на нераскидиву везу између Расткових есеја и романа, односно како се најважније манифестације његове експлицитне и имплицитне поетике преплићу у овом делу. Такође, Петровић правилно закључује да је ово дело истовремено означавало „постепени смирај“ пишчевих авангардистичких тежњи и „клицу“ његовог последњег романа *Дан шестии*.

Највећи део ове студије посвећен је анализи *Дана шестии*, тог грандиозног романа који, као што то и аутор студије истиче, у историји савремене прозе до данас није добио место које му по уметничкој вредности припада. Петровић, пре свега, врло аргументовано доказује тезу – која је код неких претходних истраживача остала само на наговештају – да све што је започето у претходним романима, у тематско-мотивској и композиционо-наративној равни, у *Дану шестии*, као у неком великом финалу, добија свој коначни израз. Такође, изузетно је значајно Петровићево тумачење фрагментарне композиције овог романа као „софистициране наративне структуре“ којом је Растко, на трагу Џојса, Вирѿиније Вулф и других модернистичких писаца, поново пре свих, створио први велики роман тока свести у нашој књижевности (познато је да је објављен тек после пишчеве смрти). У комплексној архитектури овог обимног романа препознајемо одраз Расткових читања Џојса, Пруста и других писаца, а самим тим и пишчеву тежњу да разнородним композиционим средствима досегне романескни тоталитет, дакле тоталитет форме. У Растковој поетици то подразумева, како

је то сажео Предраг Петровић, захтев „за успостављање романа као енциклопедије жанрова, приповедачких поступака, стилова и језичких могућности који артикулишу сву сложеност индивидуалног постојања у размерама космичког трајања“.

Студија *Откривање ѿоѿалиѿеѿа* Предрага Петровића представља веома значајну монографију о романима Растка Петровића и несумњиво је да је њена улога у очувању континуитета у изучавању стваралаштва овог писца од изузетне важности. Вредност Петровићеве студије огледа се, пре свега, у минуциозном читању Расткових романа и есеја, и оригиналним и проницљивим тумачењима, пропраћеним импресивним бројем референци у фуснотама. Уистину, оне понекад умеју да загуше текст оптеретивши га честим цитатима, те се чини да потврду за легитимност својих закључака и тумачења аутор студије одвише често тражи у речима познатих проучавалаца и теоретичара. Ипак, несумњиво је да су те многобројне референце – из књижевно-теоријских, филозофских, социолошких, митолошких, историјских, психолошких и других студија – нужне будући да их изискује потреба да се свеобухватно интерпретира енциклопедијски прозни израз Растка Петровића. Јер тај необуздани енциклопедијски дух Растковог дела тражи и енциклопедијско знање његовог тумача, а ту Предраг Петровић ни у једном сегменту неће изневерити читаоца.